

© 2003 р. **Н. М. Оніщенко**

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

Питання щодо співвідношення права, правової системи і держави є одним з основних у правознавстві. Як зауважив Б. Кістяківський, питання щодо відносин між державою і правом, незважаючи на їхню відносну простоту, є одним з найбільш заплутаних питань у сучасній науці про державу [1, с. 593, 819 та ін.]. Держава і право являють собою складні за своєю природою, структурою, формою та функціями суспільні явища. Розкриття поняття кожного з них потребує цілої низки взаємопов'язаних між собою досліджень, жодне з них окремо не розкриє повністю предмета дослідження.

Суттєве значення має також розробка умов і, відповідно, зв'язків держави і права в різних суспільно-економічних формуваннях, на різних етапах їхнього існування, в різних країнах залежно від конкретних історичних, національних, внутрішніх і міжнародних умов.

М. Палієнко зазначає, що при вивченні відношення права до держави на перший план висувається основна проблема цього відношення, а саме: питання про зв'язаність держави як владного союзу обов'язковою силою права. При цьому автор зауважує, що оскільки джерелом влади є "підвладні" (тобто народ), то держава не може ігнорувати ці правові імперативи, які вона сама створює, саме тому закон є імперативом владування і імперативом підвладних [2, с. 283-284].

Співвідношення держави і права передбачає три основні аспекти: єдність, відмінність, взаємодію. Єдність виражається в походженні держави та права, їхній типології, детермінованості економічними, культурними та іншими умовами, спільності історичних доль; у тому, що вони виступають засобами соціальної регуляції й упорядкування, акумулюють і збалансують загальні та індивідуальні інтереси, гарантують права особи. Єдність держави і права відбита в певній формулі: держава – правова форма організації і функціонування публічної, політичної влади. Водночас між ними існують і відмінності, які впливають з визначень цих понять, їх онтологічного статусу і суспільної

природи. Якщо держава є особливою організацією політичної влади, формою існування класового суспільства, то право – це соціальний регулятор; якщо держава виражає силу, то право – волю; якщо первинним елементом держави є державний орган, то первинним елементом права – норма. Отже, право – це система офіційно визначених і охоронюваних норм, що виступають регуляторами поведінки людей.

Взаємодія держави та права виражається в різному взаємовпливі їх. Вплив держави на право полягає насамперед у тому, що вона його створює, вдосконалює і змінює, охороняє від правопорушень, втілює в життя. Зрозуміло, що першопричини права знаходяться не в державі як такій, а в соціальній необхідності, соціальних потребах. Держава усвідомлює їх, перекладає їхньою мовою закону, юридичних норм, створює, засновує право.

Роль держави і права в сучасному суспільстві може виражатися тільки засобами їхньої взаємодії. Структуру і функції держави не можна уявити поза правовою системою, остання значною мірою залежна від правової діяльності держави.

Взаємодія державних і правових механізмів породжує їх відносну самостійність і водночас залежність, яка, безумовно, повинна містити їх контроль одне над одним.

На думку В. Нерсисянца, логічним, первинним, базовим, визначальним, предметоутворюючим у науці про право і державу є поняття права і відповідне поняття держави.

Б. Кістяківський, аналізуючи взаємозв'язок держави і права, підкреслював, що це дві сторони одного і того самого складного явища, а право – це ті підвалини, на яких базується держава [1, с. 593 819 та ін.].

Для розуміння природи держави, що повинна направлятися правом, а, отже, обмежуватися правом, суттєвими є погляди Г.Еллінка щодо самообмеження держави. Він вважав важливою для держави наявність правопорядку, який не може поєднуватися з теорією абсолютної необмеженості державної влади.

Право, як він зазначав, не залежить від держави настільки, щоб держава могла звільнити себе від самого права. Своєю владою, як фактичною, так і юридичною, вона може надати того чи іншого характеру правопорядку, але не вирішувати питання щодо його існування. Аналізуючи цей підхід, відомий український правознавець Ф. Тарановський писав, що він вбачає єдину можливість, єдиний вихід із зіткнення двох таких протилежностей, як визнання державного суверенітету, з одного боку, а з другого – визначення правових форм і правових приписів виявлення державної влади.

У реальному житті функціональні взаємозв'язки держави і права постійно розвиваються та видозмінюються. Вони можуть визначатися верховенством держави над правом або пріоритетом права над державою. Також вони можуть характеризуватися станом рівноваги. Принцип верховенства права підпорядковує державу громадянському суспільству, яке за умови його реальності має право вирішувати питання про форму, зміст і соціальне призначення держави. Принцип верховенства є основою визнання народного суверенітету і його первинності щодо суверенітету нації і держави. В цьому полягає нерозривність процесу верховенства права і розвитку демократії.

При розгляді співвідношення держави і права необхідно також враховувати і різні підходи до розуміння природи і ознак держави: 1) держава – це союз, об'єднання людей для забезпечення їхнього добробуту, захисту тощо, право є основою такого союзу; 2) держава – це апарат, особлива організація людей для управління такими самими людьми; 3) держава – це інструмент-машина для досягнення справедливості; 4) держава – це дійсність людських ідей, живий організм, що розвивається; 5) держава – це знаряддя пануючого класу; 6) держава – це певна колективістська асоціація, яка охоплює публічно-владні відносини та інститути.

Деякі вчені зазначають, що держава існує одночасно на різних рівнях суспільства, що приводить до декількох “модусів” державності: а) субстанціонального – сукупності взаємозв'язаних і взаємодіючих індивідів; б) атрибутивного – групові, класові, етнонаціональні відносини; в) інституціонального – сукупність норм і установ, які опосередковують соціальну діяльність держави. Тому співвідношення держави, права і правової системи потрібно розглядати не тільки на інституціональному, але й на субстанціональному та атрибутивному рів-

нях, так само, як і право – його не можна обмежувати тільки нормативною основою.

Взаємовідносини між державою і суспільством характеризуються певними конфліктами між загальними і приватними інтересами, політичною державою і громадянським суспільством, що, проте, не виводить їх за рамки єдності. В розв'язанні цього конфлікту Гегель підкреслює роль і значення права, яке він розглядає у трьох аспектах: 1) право як загальна ідея свободи; 2) право як певний ступінь і форма свободи; 3) право як закон (позитивне право).

Держава надає певної визначеності загальним правилам – юридичним нормам. Вона перетворює юридично обов'язкове в реальний правопорядок.

За І. Кантом, держава – це добровільне об'єднання людей на підставі правових принципів. Держава покликана забезпечувати належну організацію, стабільне функціонування і розвиток суспільства. В демократичному суспільстві влада існує і реалізується під впливом різних демократичних інститутів: належних громадянам прав і свобод, діяльності політичних партій, об'єднань громадян тощо. Тут набувають розвитку демократичні, гуманістичні цінності, а на їхній основі – механізми приборкання влади. За допомогою права влада приборкується, а її функції обмежуються суспільно необхідними завданнями. Особливо дієвою стає місія права в упорядкуванні та обмеженні влади через певні механізми (конституція, розподіл влад тощо).

Право впливає на державу, упорядковуючи діяльність державного апарату, визначаючи компетенцію її органів.

Вся побудова держави та її діяльність регламентуються правовими нормами, а правові норми визнаються і забезпечуються державою. Тому держава немислима без права як системи розв'язання державних завдань і виконання своїх фундаментальних функцій. У нормах права держава набуває юридичного оформлення, її діяльність здійснюється на основі правових норм.

Список літератури

1. Кистяковский Б.А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. – М., 1916.
2. Палиенко М.И. Учение о сущности права и правовой связанности государства. – Х., 1908.

Н. Н. Онищенко

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СООТНОШЕНИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА

В данной статье рассматриваются три основных аспекта соотношения государства и права: их единство, различие и взаимосвязь. Проведён анализ взглядов на взаимосвязь государства и права М. Палиенко, В. Нерсисянца, Б. Кистяковского, Г. Гегеля и И. Канта. Обозначены различные подходы к пониманию природы и признаков государства и права.

N. M. Onyshchenko

SOME ASPECTS OF THE ISSUE OF CORRELATION LAW AND STATE

The article discusses three basic aspects of the interrelation of state and law, such as their unity, discrepancy and interconnection. The analysis is based on views on interconnection of state and law expressed by M. Palienko, V. Nersessiantz, B. Kistyakivsky, G. W. F. Hegel and I. Kant. Various approaches to the conceptualisation of the nature and characteristics of state and law are presented.